

- вирощування посадкового матеріалу *ex-situ* з подальшою реінтродукцією для підтримання і збільшення чисельності популяцій;
 - заборона будь-яких меліоративних заходів, облаштування водозаборів, вирубування оточуючих лісових ділянок.
- Очікуваний результат:
- збереження та підтримання видового багатства лучних угруповань за участю низки раритетних видів, попередження заростання даних угруповань ліською рослинністю;
 - збереження популяцій раритетних видів у відповідних їх вимогам місцезростаннях, підтримання життєздатності раритетних видів, серед яких багато ендеміків;
 - збереження популяцій раритетних лісових видів у відповідних їх вимогам місцезростаннях.

Моніторинг на виконання природоохоронних рекомендацій збереження та відтворення рідкісних видів флори здійснюють науковці й інспектори відділу держохорони парку, які спільними зусиллями проводять вище вказані природоохоронні заходи. У 2013 р. на г. Гнетеса було закладено постійну пробну площу для проведення ботанічних досліджень.

Природоохоронні заходи в межах території НПП «Верховинський» спрямовані на зменшення впливу антропогенних та негативних природних чинників на рослинний покрив, як найбільш вразливий компонент природних систем та мають за мету запобігання збідненню видового, популяційного й екосистемного фіторізноманіття, спрощення структури фітоценозів, підтримку чисельності, щільності та життєвості популяцій раритетних видів флори.



А. М. Слюта

Чернігівський національний педагогічний університет ім. Т. Г. Шевченка, УКРАЇНА
alina.slyuta@yandex.ru

ВНЕСОК НАУКОВЦІВ ЧЕРНІГІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ПЕДАГОГІЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА У ВИВЧЕННЯ ФЛОРИ ТА РОСЛИННОСТІ ЧЕРНІГІВЩИНИ

У ботанічних дослідженнях Чернігівщини умовно виділяють чотири періоди: перший (кінець 1760-х – кінець 1910-х років) – етап початкових, переважно прикладних, досліджень; другий (початок 1920-х – початок 1940-х років) – етап фрагментарних геоботанічних та флористичних досліджень; третій (кінець 1940-х – кінець 1970-х років) – етап переважно геоботанічних досліджень; четвертий (з початку 1980-х років) – етап комплексного вивчення рослинності та флори.

Саме протягом четвертого етапу долучилися до комплексного (флористичного, геоботанічного та фітосозологічного) досліджень науковці Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (ЧНПУ; до 1998 р. – Чернігівський державний педагогічний інститут ім. Т. Г. Шевченка).

У 1982 р., коли був організований хіміко-біологічний факультет, розпочалося комплектування гербарію (к. б. н., доцент В. І. Горностаї з колегами [2]). На сьогодні в ньому представлені збори з усіх районів Чернігівської області.

У 1990-х – на початку 2000-х років основну увагу приділено комплексним ботанічним дослідженням на існуючих та перспективних природно-заповідних територіях, зокрема, науковцями проведено комплексне вивчення природно-територіальних комплексів Чернігівщини з метою

створення нових заповідних об'єктів та побудови екологічної мережі регіону як складової екомережі України. Ці дослідження здійснювалися під керівництвом завідувачої міжвідомчою комплексною лабораторією НАН України та Мінприроди України, д. б. н., проф. Т. Л. Андрієнко [1].

За матеріалами досліджень О. В. Лукаша і Ю. О. Карпенка [4; 10; 11; та ін.] висвітлені питання закономірностей розподілу рослинності, сучасного поширення й охорони рідкісних видів рослин і рослинних угруповань у межиріччях Десна–Остер та Десна–Сейм. У друкованих роботах теперішніх дослідників-ботаніків ЧНПУ наводяться детальні відомості про рослинність, флору та їх рідкісний компонент екологічної мережі поліської частини Чернігівської області. Підсумком цих досліджень стали дисертаційні роботи О. В. Лукаша «Рослинність, флористичні та созологічні особливості межиріччя Десна – Остер» [7] і Ю. О. Карпенка «Диференціація рослинності нижньої частини межиріччя Десна – Сейм, її флористична та созологічна цінність» [3] та створення списку регіонально рідкісних видів рослин Чернігівської області [10].

Відомості про флору природно-заповідних територій місцевого значення наявні в публікаціях Ю. О. Карпенка й О. В. Лукаша [3; 8; та ін.]. У зв'язку зі створенням на території Чернігівської області Міжрічинського регіонального ландшафтного парку та Мезинського національного природного парку з'явилися публікації, присвячені рідкісним видам рослин цих природно-заповідних територій. Відомості про рідкісний компонент флори елементів екологічної мережі Чернігівського Полісся знаходимо в таких працях науковців університету: «Розбудова національної екомережі України: регіональна модель», «Природно-заповідні території Чернігівського Полісся – перспективні складники коридору міжнародного значення екомережі Українського Полісся», «Природно-заповідні території Чернігівського Полісся – перспективні складові коридору міжнародного значення екомережі Українського Полісся, їх фітоценотична характеристика», «Заплавні системи як сполучні території структурних елементів екомережі (на прикладі екомережі Чернігівської області)».

Науковці ЧНПУ активізували роботу з виявлення нових місцезнаходжень рідкісних видів рослин на території Східного Полісся, а саме Ю. О. Карпенко – про знахідки видів роду *Polystichum* і *Huperzia selago* (L.) Bernh. ex Schrank & Mert., видів з родини Orchidaceae [4; 5; та ін.]; О. В. Лукаш – про нові місцезнаходження папоротевидих і *Allium ursinum* L., видів роду *Diphasiastrum* [6; та ін.]. Низка флористичних знахідок здійснена упродовж останніх років у північно-східній частині України. У 2005 р. колективом авторів узагальнено відомості про поширення вищих спорових судинних рослин Чернігівщини.

Проведений аналіз представленості видів судинних рослин Східного Полісся в національних і регіональних природоохоронних списках та розкриті закономірності поширення рідкісних і зникаючих елементів флори рівнинних лісів України в лісових фітоценозах, охарактеризована структура їх популяцій, значна увага приділена поширенню та стану популяцій окремих лісових рідкісних видів на території Лівобережного Полісся України, детально вивчається поширення й ценотична приуроченість рідкісних видів *Diphasiastrum complanatum* (L.) Holub і *D. zeilleri* (Rouy) Holub, *Corynephorus canescens* (L.) Beauv., *Botrychium multifidum* (S. G. Gmel.) Rupr., *Astragalus arenarius* (L.), *Cerasus fruticosa* (Pall.) Woron., *Pulsatilla patens* (L.) Mill, *Betula humilis* Schrank, весняних ефемероїдів листяних лісів, видів з родини Iridaceae. За результатами флористичних досліджень здійснені узагальнення про поширення рідкісних бореальних видів, мезотрофних й оліготрофних елементів та псамофітів. Вчені досліджували поширення рідкісних видів рослин в антропогенно змінених біотопах Чернігівського Полісся. Окремі публікації присвячені поширенню видів з Червоної книги на території поліської частини Чернігівської області, серед яких слід виокремити «Нові місцезнаходження видів з Червоної книги України на Чернігівщині» [10] та «Сучасне поширення рідкісних видів флори Чернігівщини» [11].

Науковцями проведений аналіз представленості рідкісних видів рослин на природно-заповідних територіях Чернігівського та Новгород-Сіверського Полісся, проаналізована представленість рідкісної флори на мезотрофних й оліготрофних ділянках природно-заповідних територій Східного Полісся в цілому.

За результатами новітніх даних, отриманих під керівництвом проф. Т. Л. Андрієнко, науковцями ЧНПУ та Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя складений оновлений список рідкісних видів судинних рослин Чернігівщини та проведений аналіз їх репрезентативності на природно-заповідних територіях області [11].

У монографії «Флора судинних рослин Східного Полісся» О. В. Лукаш навів конспект флори судинних рослин Східного Полісся, провів всебічний аналіз флори, висвітлив особливості формування рослинного покриву в пізньо- і післяльодовиковий періоди й на основі дослідження сучасної структури та динаміки встановив напрямки розвитку флори регіону, запропонував флористичне районування дослідженої території, а також провів созологічну оцінку [9].

За останнє десятиріччя активізувалися екологічно спрямовані ботанічні дослідження. С. В. Кирієнко вивчено поширення й екологічні особливості чагарникових рослин з родини Розові (Rosaceae) на Чернігівському Поліссі. С. О. Потоцькою проведено дослідження дендрофлори м. Чернігова. Спільно зі співробітниками кафедри ботаніки та фізіології рослин Гомельського державного університету імені Ф. Скорини (Республіка Білорусь) й кафедри біології Брянського державного університету імені І. Г. Петровського (Російська Федерація) виконані роботи з вивчення рослинності та флори лучних і прибережно-водних екосистем у прикордонній смузі Чернігівської, Гомельської та Брянської областей.

У наш час ботанічні дослідження проводять науковці кафедри екології та охорони природи ЧНПУ. У перспективі ними спільно з колегами з Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя планується підготувати узагальнюючу монографію про рослинний світ Чернігівщини та його охорону.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрієнко Т. Л. Редкие виды и растительные сообщества Левобережного Полесья Украины и их охрана // Заповедные территории и охрана биологического разнообразия среднего течения Десны. Матер. рос.-укр. конф. (Нерусса, Брянская обл., 5–8 декабря 1995 г.). – Брянск, 1996. – С. 1–4.
2. Горностай В. І., Лукаш О. В., Карпенко Ю. О. Гербарій Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка // Ю. Д. Клеопов та сучасна ботанічна наука. Матер. читань, присвяч. 100-річчю з дня народж. Ю. Д. Клеопова (Київ, 10–13 листопада 2002 р.). – К.: Фітосоціоцентр, 2002. – С. 164–171.
3. Карпенко Ю. О. Диференціація рослинності нижньої частини межириччя Десна – Сейм, її флористична та созологічна цінність. Автореф. дис. ... канд. біол. наук. – К., 1999. – 19 с.
4. Карпенко Ю. О. Орхідні флори нижньої частини межириччя Десна – Сейм (Чернігівське Полісся) // Укр. фітоценол. зб. Сер. А. Фітосоціологія. – 1999. – № 1–2. – С. 237–238.
5. Карпенко Ю. О., Графин М. В. Нові знахідки *Huperzia selago* (L.) Bernh. ex Schrank & Mert. на Лівобережному Поліссі // Актуальные проблемы ботаники и экологии. Матер. конф. молодых учёных-ботаников Украины (26–29 сентября 2003 г.). – Одесса, 2003. – С. 63–64.
6. Лукаш О. В. Нове місцезнаходження *Allium ursinum* L. на Лівобережному Поліссі // Укр. фітоценол. зб. Сер. А. Фітосоціологія. – 1999. – № 1–2. – С. 251–252.
7. Лукаш О. В. Рослинність, флористичні та созологічні особливості межириччя Десна – Остер. Автореф. дис. ... канд. біол. наук. – К., 1999. – 19 с.
8. Лукаш О. В. Заплавні луки Дніпровського екологічного коридору у прикордонній смузі України та Білорусі // Дніпровський екологічний коридор. – К.: Wetlands International Black Sea Programme, 2008. – С. 56–58.
9. Лукаш О. В. Флора судинних рослин Східного Полісся: структура та динаміка. – К.: Фітосоціоцентр, 2009. – 200 с.
10. Лукаш О. В., Карпенко Ю. О. Нові місцезнаходження видів з Червоної книги України на Чернігівщині // Екологія. Охорона природи. Екологічна освіта та виховання. – Чернігів: Черніг. держ. пед. ін-т ім. Т. Г. Шевченка, 1996. – С. 73–78.
11. Лукаш О. В., Карпенко Ю. О. Сучасне поширення рідкісних видів флори Чернігівщини // Рідкісні та корисні рослини флори Чернігівщини в природі та культурі. – К., 1997. – С. 9–19.

